

OSMANLI SARAYINDA KATLEDİLEN BİR KIRIM HANI: İNAYET GİRAY HAN

Yavuz SÖYLEMEZ*

ÖZ

Osmanlı padişahı IV. Murat tarafından Kırım'a han olarak tayin edilen İnayet Giray 1635-1637 yıllarında iki yılı aşkın bir süre hanlık tahtında hüküm sürmüştür. Onun oldukça kısa süren saltanat döneminde önemli gelişmeler vuku bulmuştur. İnayet Giray Han Osmanlı padişahına verdiği vaatlerden vazgeçerek bağımsız bir politika yürütmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda öncelikle Kırım'ın bütün idaresini ele geçirmek amacıyla Osmanlı Devleti'nin mülkü olan Kefe'ye saldırıp kısa süreliğine de olsa burayı ele geçirmiştir. Akabinde İnayet Giray Han kendisine tâbi olarak gördüğü Bucak havalisini yurt edinen Nogayların Mansuroğlu kabilesi beyi Kantemir Mirza üzerine saldırmıştır. Girişmiş olduğu bu faaliyetler neticesinde IV. Murat tarafından azledilen İnayet Giray padişahın affına mazhar olabilmek için İstanbul'a gelmiş ve padişahın huzuruna çıktığında suçlu bulunarak boğdurulmuştur. Bu çalışmada İnayet Giray Han'ın saltanat dönemini aydınlatmak, Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı arasındaki münasebetlerin ne surette şekillendiğini göstermek ve Kırım Hanlığı'nın yönetiminde büyük öneme sahip olan kabile aristokrasisinin etkinliğinin anlaşılmasını sağlamak hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnayet Giray Han, Kantemir Mirza, IV. Murat, Kefe, Bucak.

ABSTRACT

Having been appointed by the Ottoman Sultan Murat IV as the khan of Crimea, Inayet Girai Khan ruled over the khanate throne for over two years in 1635-1637. Many significant events occurred during his reign, which was very short. Renouncing his commitments to the Ottoman Sultan, Inayet Girai Khan started to carry out an independent policy. In this direction, he attacked Kaffa, Which was located within Ottoman territory, in order to grasp the whole Crimea control; and he captured this land even for a very short period of time. He then attacked Kantemir Mirza who was the beg of Mansuroglu clan of Nogays settled in Budjak region which was under his rule. Being pardoned by Murat IV for these actions, Inayet Girai Khan in order to ask the Sultan's forgiveness went to Istanbul and in presence of the Sultan, he was found guilty and strangled. This study aims to shed light on

* Dr., Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0001-7016-6370 yavuzsoylemez16@hotmail.com.

the reign of Inayet Girai Khan and to show how the relations between the Ottoman State and the Khanate of Crimea were shaped and to explain the effectiveness of the clan aristocracy which had great weight on the administration of the Khanate of Crimea.

Keywords: Inayet Girai Khan, Kantemir Mirza, Murat IV, Kaffa, Budjak.

Kırım Hanlığı Altın Orda Devleti'nin inhitata uğradığı devirde Kırım Yarımadası'nda Hacı Giray'ın teşebbüsleri neticesinde kurulmuştur. Hanlığın kuruluş tarihi hakkında farklı görüşlerin mevcudiyetine rağmen bağımsızlık ve hâkimiyet sembolü olarak addedilen kendi adına para basma geleneğinin 1441/1442 tarihlerinde Hacı Giray Han tarafından gerçekleştirilmiş olması Kırım Hanlığı'nın kuruluş tarihi olarak bu yılların gösterilmesi gerektiği fikrinin genel kabul görmesini sağlamıştır (Öztürk 2013: 625-683; İnalçık 2001: 746; Ürekli 1989: 9-11). İlk Kırım hanı olan Hacı Giray döneminden başlayarak Rusların 1783'te Kırım Hanlığı'nı ilgasına kadar geçen zaman diliminde cülus eden hanların siyasetini ve mukadderatını belirleyen birçok amilden iki tanesi kayda değerdir. Bunlardan ilki "Karaçi Beyler" olarak tabir edilen Şirin, Barın, Argın ve Kıpçak olmak üzere Kırım'ın dört mühim kabilesinin beylerinden müteşekkil bir aristokratik sistemin hanlığın yönetimini biçimlendirmesinin yanı sıra tahta geçecek Giray Hanedanı'na mensup kişilerin de belirlenmesindeki etkisiydi (İnalçık 1983: 51-73). Yeri geldiğinde bir denge mekanizması oluşturmak ve özellikle de Kırım kabileleri arasındaki hiyerarşik düzende beylerbeyi pozisyonunda bulunan Şirin kabile beyinin sakıncalı görülen aşırı nüfuzunun kırılması amacıyla Kırım'da bulunan diğer kabile beylerine hanlar tarafından iltifat gösterilerek Karaçi Beyler arasına dâhil edildiğini söylemek gerekir. Bunun en bariz örneğini hanlığın kuruluşunda bahsi geçen beyler arasında bulunmamasına rağmen daha sonraki süreçte hanlar tarafından açıkça desteklenen Mangıt ve Sicivut kabileleri zikredilebilir (İnalçık 2001: 753; Başer 2015: 75-98; Seyyid Mehmed Rıza 2016: 179). Lakin bunlara rağmen Mansuroğlu kabilesi beyi Kantemir Mirza'yı istisna tutacak olursak Şirin beylerinin konumuna gelecek onların nüfuzunu kırabilecek bir kabile veya kabile beyinden bahsetmek mümkün değildir. Kırım Hanlığı Moğol İmparatorluğu'nun hassaten de Altın Orda Devleti'nin mirasını devralırken kuşkusuz onların benzeri bir siyasi ananın devamı olması nedeniyle kabile beylerinin etkinliği tabiidir. Ancak bu etkinlik sadece geçmişten gelen bir mirasın ürünü değil aynı zamanda Kırım'da mukim kabilelerin sahip oldukları insan potansiyelinin (askeri güç) ve ekonomik gücün de hanları etki altına alacak ehemmiyete sahip olmasından da kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Giray Hanedanı'na mensup hanların devleti yönetme hakkı veya tahttan azledilmeleri bahsi geçen ırsî kabile beylerinin desteğine bağlı olarak belirlenebilmekte aksi durumda ise hâkimiyetlerini uzun süre sürdürmelerinin mümkün olmadığı bir tarihi sürecin yaşandığı görülmektedir.

Kırım hanlarının kaderini tayin eden ikinci mühim amil ise 1475 sene-sinde Kırım topraklarının bir kısmının Osmanlı mülkü haline gelmesinden itibaren Osmanlı padişahlarının himayesine giren Kırım hanlarının tahta oturma veya hanlık yönetiminden azledilmelerinde padişahların tasdikine ihtiyaç duyulmasıydı (İnalçık 2001: 746-756). Bundan sonraki dönemde Kırım'da saltanat sürecek Giray Hanedanı'na mensup kişilerin rehin olarak İstanbul'da veya padişah tarafından belirlenen bir yerde iskân edilmeleri her lahza Kırım tahtına geçebilecek bir asilzadenin hazır bulundurulması niyeti taşımakta idi. Nitekim Osmanlı padişahları kendi siyasetlerine uygun hareket etmeyen, padişahların yapmış oldukları seferlere askerî kuvvetle-riyle katılmayan veya padişahın tasdik etmediği teşebbüslerde bulunan enerjik Kırım hanlarını azletmeleri tahta geçirilebilecek bir adayın her daim mevcut olması nedeniyle sıkça görülen bir hadisedir. İnalet Giray Han'ın azledildikten sonra İstanbul'a gelerek IV. Murat'ın huzuruna çıktığında suç-lu bulunup ölüm cezasına çarptırılması onun padişahın yaptığı İran Sefe-ri'ne katılmaması ve Osmanlı Devleti bünyesinde vazifeler üstlenmiş Nogay beyi Kantemir Mirza'ya saldırma girişiminde bulunması üzerine gerçekleş-miştir. Kırım Hanlığı ile Osmanlı Devleti ilişkilerinde buna benzer epeyce hadise meydana gelmiştir. İnalet Giray Han'ın kısa süren saltanatında cere-yan eden gelişmeler iki taraf arasındaki münasebetlerin ne surette şekillen-diğini göstermesi açısından dikkate şayandır.

Yukarıda üzerinde durduğumuz iki mühim husus esasında Kırım han-larının hangi koşullarda hanlığı yönetmeye çalıştıklarına ve ayrıca bu iki etmenin onlar üzerinde oluşturduğu psikolojik baskının etkisiyle giriştikleri siyasi teşebbüslerin daha sarıh olarak anlaşılmasına imkân tanıyacaktır. Söz konusu amillerin belki de en şiddetli etkisine maruz kalan Kırım hanı İnalet Giray olmuştur. 1635-1637 yılları arasında Kırım Hanlığı idaresini elinde bulunduran mevzubahis hanın kısa ama oldukça hareketli geçen saltanat dönemi bu çerçevede değerlendirilebilir.

İnalet Giray Han dönemi ile alakalı Türkiye'de şimdiye dek derli toplu bir çalışma yapılmamıştır. Buna mukabil V. D. Smirnov, Kırım Hanlığı'na hasretmiş olduğu monografisinde ağırlıklı olarak Osmanlı ve Kırım tarihle-rine istinaden İnalet Giray Han'ın iki yıl kadar süren hâkimiyet dönemine dair malumat sunmaktadır (Smirnov 2016: 316-325). Ayrıca A. A. No-voselyskiy'nin XVII. yüzyılın ilk yarısında Rusların Kırım Tatarları ile olan münasebetlerini içeren eserinde Smirnov'un mevzu ile alakalı yazmış oldu-ğu bilgilerden kısaca bahsettikten sonra ekseriyetle Rus kaynaklarını temel alarak İnalet Giray Han'a bir fasıl açmıştır (Novoselyskiy 2011: 263-274). Bu konu ile alakalı bilgi içeren bir diğer çalışma ise Joseph von Hammer'ın Kırım Hanlığı tarihini ele aldığı eseridir (Hammer 2012: 87-88). Bunlar dışında ise bahsini ettiğimiz araştırma eserlere kaynaklık eden Osmanlı ve Kırım tarihlerinde İnalet Giray Han'a dair mühim olmakla birlikte kısa ve dağınık malumat bulunmaktadır. Osmanlı, Kırım ve Rus kaynaklarının yanı sıra ilgili diğer çalışmaları da tetkik ederek İnalet Giray Han'ın saltanat dönemini aydınlatmak mümkündür.

Mevcut kaynakların ekseriyetinde Kırım Hanlığı'nda üçüncü kez hüküm süren Canıbek Giray Han'ın Osmanlı padişahı IV. Murat tarafından yapılacak olan İran Seferi'ne (Revan Seferi) savaşacak durumda olmadığından dolayı katılamayacağını söylemesi üzerine 6 Mart 1635 tarihinde tahttan azledilerek Rodos'a sürgüne gönderildiği kayıtlıdır (Seyyid Mehmed Rıza 2016: 194-195; Halim Giray 2013: 57; Kâtib Çelebi 2016: 746). Na'îmâ Târihi'nde ise Kapıcılar Kethüdası Şahin Ağa'nın 40 bin filori çizme-baha ile hana gönderilerek savaşa davet edildiği, Tatarlar arasında oluşan nifak ve kutuplaşmanın yanı sıra hanın rahatına düşkün olduğu için savaşa katılmayacağını sebep göstererek gönderilen parayı reddedip istifa ettiği, buna binaen de Rodos'a sürgün edildiği yazılıdır (Naîmâ Mustafa Efendi 2007: 798-799). Böylece ondan boşalan Kırım tahtına IV. Murat'ın tasdiğiyle 1635 yılının Mart ayında İneyet Giray han olarak belirlenerek kara yoluyla Demirkapı'dan geçip İran Seferi'ne katılma emrine icabet etmesi koşuluyla Kırım'a gönderilmiştir (Seyyid Mehmed Rıza 2016: 196; Halim Giray 2013: 57). Diğer kaynakların tamamından farklı olarak Umdet al-Ahbâr'da Canıbek Giray Han'ın ihtiyarladığı için H. 1046 (M. 1636,1637) senesinde azledildiğinin yazılmış olması nedeniyle İneyet Giray'ın han olarak tayininin bu tarihte olması zorunluluğunu doğuyor ki bu da hatalı bir bilgidir (Abdulgaffar Kırımı 2014: 141). Rus belgelerini referans alan Novoselyskiy'e göre de İneyet Giray 1635 yılının Nisan ayında Kırım hanı olmuştur (Novoselyskiy 2011: 263).

Smirnov'un İneyet Giray Han hakkındaki bir değerlendirmesine burada yer vermek gerekir. Rus tarihçinin yeni hanı Osmanlı Devleti'ne hiçbir ümit vermeyen, kendi bildiğini okumaya meraklı olarak tasvir etmesi makul görünmemektedir (Smirnov 2016: 318). En azından hanın atanma sürecinde ve yönetiminin ilk zamanlarında böyle bir durum söz konusu değildir. Hanlığın kuruluş sürecinden itibaren Kırım hanlarının Osmanlı padişahlarına bağlılıkları, padişahın emirlerine icabet etmeleri gerektiği biliniyor. Aksi durumun hâsıl olmasında ise hanların azledilerek sürgün edildiği ve hatta öldürüldüklerine dair sayısız hadisenin olduğu aşikârdır. Bilindiği gibi İneyet Giray'ın hanlık makamına nâsp olunması Osmanlı padişahının İran üzerine yapacağı sefere katılmayı reddeden Canıbek Giray Han'ın azli üzerine gerçekleşmişti. Binaenaleyh, İneyet Giray'ın han olabilmesi için IV. Murat'a tabiiyetini bildirmiş ve selefi hanın azline sebep olan İran Seferi'ne katılma hususunda kendisine taahhütte bulunmuş olması lazım gelmektedir. Zaten, onun kara yoluyla bu sefere katılma koşuluyla Kırım'a han tayin edilerek gönderildiği ve gider gitmez de vaadini gerçekleştirmek için faaliyette bulunduğu hususunda kaynakların tamamı hemfikirdir. Aşağıda bahsedeceğimiz üzere hanın tahta oturduktan sonra Osmanlı padişahının istemediği icraata girişmesi, Smirnov'un İneyet Giray Han'ı başına buyruk bir kişi olarak tanımlamasını haklı kılmaz. Bu durumu önceden tasarlanmayıp irticalen zuhur eden gelişmelerden kaynaklı olarak görmek daha doğru olacaktır.

1635 yılının Mart ayında İneyet Giray'ın han olarak Kırım'a gönderildiğini yukarıda ifade etmiştik. Yeni hanın tahta geçmeden önceki hayatına

ilişkin ne yazık ki kaynaklarda sınırlı malumat bulunmaktadır. Daha çocuk yaşta iken Kırım hanı olan babası Bora Gazi Giray'ın Kasım/Aralık 1607 tarihinde vebadan ölmesi üzerine onun kendisini kardeşleriyle birlikte siyasi çekişmelerin ortasında bulduğunu görüyoruz (Seyyid Mehmed Rıza 2016: 155; Halim Giray 2013: 53).¹ Bu mücadeleler sırasında kendisinden yaşça büyük kardeşleri Toktamış Giray ve Sefer Giray'ın 1608 senesinde öldürülmesi üzerine diğer kardeşleri Hüsam Giray, Saadet Giray ve İvaz Giray ile birlikte tek kurtuluş yolu olarak Osmanlı padişahının himayesine sığınmak mecburiyetinde kaldılar. Padişah tarafından kendilerine muayyen bir meblağ salyane ihsanıyla Bulgaristan'da bugünkü adıyla Sliven şehri olarak bilinen İslimiye Sancağı'nın Yanbolu kazasında iskân edildiler. Bu kazada Sultan Meydanı ve Sultan Odaları adlarıyla anılan arazilerin kendilerine mülk olarak tahsis edildiği de kaynaklarda yazılmıştır. Uzun müddet burada ikamet eden İnalet Giray ve kardeşleri bu süreçte Osmanlı devlet erkânıyla da ünsiyet peyda ederek Kırım'da oluşabilecek han değişikliğinde tahta namzet olabilecek bir konuma erişmiş bulunmaktaydılar (Seyyid Mehmed Rıza 2016: 179-180, 196-197; Halim Giray 2013: 57).

Hanlık yönetimini devralan İnalet Giray'ın Kırım'a vasil olur olmaz ilk icraatı Pehlivan unvanıyla mülakkap kardeşi Hüsam Giray'ı veliahtlık makamı olan kalgaylık, diğer kardeşi Saadet Giray'ı ise bir nevi ikinci bir veliahtlık makamı olarak ihdas edilen nureddinlik vazifesine getirmek oldu (Seyyid Mehmed Rıza 2016: 196). Sabık hanın azline İnalet Giray'ın ise hanlık tahtına oturmasına mucip olan padişahın İran üzerine yapacağı sefere iştirak etme meselesi artık yeni hanın en mühim gündem maddesini teşkil ediyordu. Bunun için gerekli bütün hazırlıklarını tamamlayan İnalet Giray Han'ın beklediği tek bir şey kalmıştı. O da Kantemir Mirza'nın IV. Murat'ın emri gereğince askerleriyle birlikte gelip kendisine iltihak etmesiydi. İnalet Giray Han, 20 Ağustos 1635 tarihinde Kırım ordusunun toplanma yeri olan Alma Nehri kenarına geldiğinde Kantemir Mirza'nın kendisine katılmayarak birkaç bin kişilik kuvvetiyle Or Kapı'ya çekilmesi, ardından Kırım'da bulunan kardeşleri ile Mansuroğlu mirzalarını yanına celp etmesi daha sonra meydana gelecek olayların fitilini ateşlemiştir. Bunun üzerine İnalet Giray Han emrindeki kuvvetlerle Kantemir Mirza'ya saldırmak istemiş ancak onun bu niyeti Kırımlıların engeline takılmıştır. Diğer taraftan Kantemir Mirza, han ile yapılacak mücadele için Ulu Nogaylardan istediği yardımı alamayınca Akkerman'a, Mansuroğlu mirzaları da Kırım'a dönmüşlerdir (Novoselyskiy 2011: 264).

Kantemir Mirza'nın neden İnalet Giray Han'ın maiyyetine girmeyerek Akkerman'a döndüğünü anlayabilmek için onun ortaya çıkışından bu döneme kadarki faaliyetlerine bakmak isabetli olacaktır. XVI. yüzyılın ortalarında Nogay Ordası'nda vuku bulan siyasi gelişmeler neticesinde Kırım'a yoğun bir Nogay göçü başlamış ve bunlar burada bulunan Mangıt kabilesine

¹ Na'imâ Târihi'nde İnalet Giray Han'ın babasının isminin Selamet Giray Han olarak kaydedilmesi hatalıdır. Bkz. (Na'imâ Mustafa Efendi 2007: 799).

iltisak etmişlerdir. Zaman içerisinde "Mangıtlar" olarak bilinen bu kabile (ya da bir kısmı) Mansuroğulları şeklinde tesmiye olunmaya başlamışlardır (Başer 2015: 84). Mansuroğlu kabilesi beyi olacak olan Kantemir Mirza ise XVII. yüzyılın hemen başlarında Bucak havalisinde (Akkerman, Kili) görülmektedir. Bu tarihten itibaren onun, şartlara bağlı olarak, sürekli Bucak bölgesi ile Kırım arasında gidiş gelişleri olmuştur. 1620 yılında Osmanlı, Kırım ve Kantemir Mirza komutasındaki askerlerden müteşekkil kuvvetlerin Lehistan ordusuna karşı giriştikleri savaşta başarı sağlanmasının mimarlarından birisi Kantemir Mirza'dır. Bu durum onu adeta Bucak bölgesindeki Tatarların tartışmasız lideri haline getirmiştir (Başer 2010: 88-90). Onun asıl şöhret kazanarak güçlenmesini sağlayan vaka ise 1621'de Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında çıkan Hotin Savaşı'nın kazanılmasında önemli rol üstlenmesiyle alakalıdır. Bu savaş esnasında Osmanlı padişahı II. Osman tarafından kendisine Özi Beylerbeyliği tevcih olunmuştur (Kâtib Çelebi 2016: 526-535). Kendisine bu makamın verilmesi Osmanlı Devleti nezdindeki kıymetini gösterir mahiyettedir. Kantemir Mirza'nın faydalı işler yapmış olması Osmanlı Devleti'nin kuzey politikasında, özellikle de Lehistan ve Kazak saldırılarının engellenmesi noktasında, onu mühim bir figür haline getirmiştir. Dönemin siyasi şartları içerisinde Osmanlı Devleti bünyesinde çeşitli vazifeler üstlenen Kantemir Mirza'nın Osmanlı padişahları katındaki değeri öldürüldüğü ana kadar her daim canlı kalmıştır.²

Kantemir Mirza'nın padişahlarca desteklenmesinin bir diğer nedeni de hiç şüphesiz Kırım hanlarının baskı altına alınarak kontrollerinin sağlanmasına yöneliktir. Onun Kırım'da cereyan eden taht mücadelelerinde aktif olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Kırım tahtı için Osmanlı padişahının emirlerine itaat etmeyerek mücadeleye girişen III. Mehmed Giray Han ve kardeşi Şahin Giray gailisinin bertaraf edilmesinin baş aktörü Kantemir Mirza olmuştur. Osmanlı Devleti tarafından desteklenen Kantemir Mirza, III. Mehmed Giray Han ve Şahin Giray ile giriştiği çatışmalarda başarılı olmuş, hanın ölümü Şahin Giray'ın ise İran şahına sığınması ile sonuçlanan bir dizi mücadeleler vuku bulmuştur (Seyyid Mehmed Rıza 2016: 190-192). Hem Bucak havalisinde hem de Kırım'da yadsınamayacak derecede güçlenen Kantemir Mirza'nın Kırım tahtına oturacak hanların nüfuzunu menfi yönde etkileyecek olması onun bir şekilde hanlar tarafından ortadan kaldırılması-

² Kantemir Mirza'nın Osmanlı padişahları nezdinde önemli bir şahsiyet olduğunu IV. Murat'ın şu hatt-ı hümayununda açıkça görüyoruz: "...Hântemur'un Tuna'dan berü bir eyâlet virilmesin dimişsin. Bu ahvâli sana tefvîz eyledim. Hântemur'u oradan emrim üzre kaldurup devletime nâfi olan eyâleti viresin. Oğullarıyla ve kardâşlarıyla eyâletine gönderesin. Ve Selman Şâhı ve Orak Mirza'yı, hâna yazılmışdır, alup içerüye getüresin. Yortuman ile bile eğer ki kalkmağa inâd iderlerse zor ile kaldırasın, ammâ olmaya ki, Hântemur'u öldüresin. Hemân orada Tuna'nın beri yakasında bir münâsib eyâlet virüp arz idesin. Her umûrî sana tefvîz eyledim, sen bildüğün gibi idesin. Nihâyet istemem ki, Hântemur'a bir zarar gele. Eğer isyân dahi iderse, ele getirüp kayd ü bend ile getüresin. Sözüm budur, bu ahvâl sana tefvîz olunmuşdur, bildüğün gibi idesin..." (Bayır 2014: 169-170). Kantemir Mirza'nın Osmanlı Devleti bünyesinde yaptığı vazifeler için bkz. (Bayır 2014: 169-170; Kâtib Çelebi 2016: 535, 584; Başer 2010: 94, 109, 117, 120).

nı zaruri kılmaktaydı. İŖte bütün bu sebeplerden dolayı Kırım tahtına geçen İnalet Giray'ın selefi Canıbek Giray'ın büyük rahatsızlık duymasına rağmen Kantemir Mirza ile belki de birebir bir atıŖmaya girmekten kaçınması halefi hanı veya hanları halledilmesi gereken bir mesele ile karŖı karŖıya bırakaktı.

Kantemir Mirza'nın Bucak havalisine dönmesi zerine İnalet Giray Han sefer için topladığı askerı kuvvetleriyle 28 Ağustos 1635 tarihinde İnan'a doğru hareket etmiŖtir. Ekim ayında Çerkez topraklarında vergi olarak asker toplayan han, IV. Murat'ın seferi tamamlayarak İstanbul'a dönmelerinden hemen sonra İnan kuvvetlerinin tekrar harekete geçip kaybettikleri yerleri geri aldıkları yönündeki haberler zerine Aralık ayında Besleney'den Kırım'a ricat etmiŖtir (Novoselyskiy 2011: 264).

Osmanlı ordusunun seferden dönmesini müteakip Safevı ordusunun tekrar harekete geçerek Revan'ı muhasara etmesi nedeniyle IV. Murat yeniden asker toplanılarak sefere çıkılması emrini vermiŖtir (Baysun 2001: 634). Bu doğrultuda İstanbul'dan Kırım'a gönderilen bir avuş handan altmış bin askerın toplanılarak Sinop limanına gönderilmesini bildirmekle vazifelendirilmiŖti. Ancak Kırım halkı ve ileri gelenleri sefere katılma gibi bir niyette değillerdi. İnalet Giray Han onları ikna etmek için sefere katılmaması halinde azledilerek kardeŖleriyle birlikte cezalandırılacağını sylemiŖ ancak onların sefere katılmama konusundaki fikirlerinde bir deėiŖiklik olmamıŖtır. Hatta onlar böyle bir durum hâsil olur ise kendisini canları pahasına koruyacaklarına dair hana vaatlerde bulunmuŖlardır. Hal böyle iken İnalet Giray Han Kırımlıların bu tutumunu destekleyerek İstanbul'dan gelen avuşa sefere katılmayacağını söylemek durumunda kalmıŖtır (Novoselyskiy 2011: 264-265).

IV. Murat'ın emrine uymayarak tehlikeli faaliyetler içerisine giren hanın bundan sonra bir strateji belirlemesi gerekmektedir. Bu hedef çerçevesinde Osmanlı mlk olan Kefe'yi ele geçirerek bütün Kırım'da tam bir hâkimiyet tesis etmeye niyetlenmiŖti. İnalet Giray Han bu dŖncelerini hayata geçirebilmek için öncelikle Lehistan ve Moskova ile iyi iliŖkiler ihdas etmiŖ ve Zaporog Kazakları ile Ulu ve Küçük Nogay uluslarını yanına ekmiŖtir (Novoselyskiy 2011: 266; Seyyid Mehmed Rıza 2016: 196). Hazırlıklarını tamamlayan İnalet Giray Han harekete geçerek Kefe önlerine gelmiŖti. Han daha önce Kefe Beylerbeyi Bıçakçı İbrahım PaŖa'nın azline yönelik talebini içeren bir mektubu İstanbul'a gndermiŖti. Lakin mektubun cevabının gelmesini beklemeden Kefe'yi kuŖatması onun her halükarda burayı almayı kafasına koyduğunu göstermekteydi. KuŖatma sırasında Kefe Beylerbeyi Bıçakçı İbrahım PaŖa ve Kadı Hamid Efendi'nin kendilerine teslim edilmesi halinde kimseye dokunulmayacağına dair vaatler verilmesine baŖka are bulamayan kale ahalisi onları teslim etmek zorunda kalmıŖlardı. Nihayetinde teslim edilen bu kiŖiler boğularak ldrlmŖ ve söz verilmesine rağmen Kefe Tatar askerleri tarafından yaėmalanmıŖtır. Han tarafından Kefe'ye bir yetkili tayin edilmiŖ, fakat çok kısa bir süre sonra burası

tekrar Osmanlı idaresine geçmiştir (Naîmâ Mustafa Efendi 2007: 845; Seyyid Mehmed Rıza 2016: 196-197).³

İnayet Giray Han bir yandan Kefe'yi almakla meşgulken diğer taraftan Kantemir Mirza'yı yanına çekerek Osmanlı Devletine karşı güçlü bir pozisyon almak çabası içerisindeydi. Bu niyetle Mangıt beylerinden Gülüm Mirza'yı Kantemir Mirza'ya elçi olarak göndererek bir ittifak kurmak istemişti. Lakin Kantemir Mirza onun bu teklifini olumsuz karşılamakla kalmamış aynı zamanda padişahın azledilmesini istemiştir. Bu sırada Kefe'nin idaresinin tekrar Osmanlı Devleti'ne geçmesi hanın ve onun yanında olan Kefe halkının durumunu daha da ağırlaştırmıştı. Zor durumda kalan han ve kardeşi Kalgay Hüsam Giray vuku bulan hadiselerin suçlusu olarak İran Seferi'ne katılmalarını bildirmeye gelen Osmanlı çavuşunu ve sefere katılmayı reddeden Kırımlıları göstermişlerdi. Hanın anlaşma sağlayabilmek için İstanbul'a elçi olarak gönderdiği Kırım beylerinden Ali Suleşev ne yazık ki padişah tarafından kabul bile edilmemişti. Bununla birlikte padişahın vezirinin gelen elçiye hanın azledileceği veya Kırım'a bir paşanın gönderileceği şeklinde sözler sarf etmiş olması hanın karşılaşacağı muamelenin habercisi mahiyetindeydi (Novoselyskiy 2011: 266).

Osmanlı, Kırım ve Rus tarihlerinde İnayet Giray Han'ın saltanatı döneminde meydana gelen olayların oluş sıralamasında farklılıklar olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. Târih-i Naîmâ'da ve Netâyicü'l-Vukû'ât'ta han tarafından Kefe'nin alınması hadisesi aşağıda da zikredeceğimiz gibi hanın Kantemir Mirza ve ona bağlı Nogayların yaşadığı Bucak bölgesine yaptığı saldırıdan sonra gerçekleştiği yönündedir. Osmanlı tarihlerini referans alan Smirnov, Howorth ve Hammer dahi bu şekilde hareket etmişlerdir (Naîmâ Mustafa Efendi 2007: 843-846; Mustafa Nuri Paşa 2014: 204-205; Smirnov 2016: 316-321; Howorth 1880: 543-545; Hammer 2012: 87-88). Buna mukabil Es-Seb'ü's-Seyyâr ve Rus vesikalarını dayanak alan Novoselyskiy İnayet Giray Han'ın kısa süreliğine de olsa Kefe'yi aldıktan sonraki bir tarihte han ile Kantemir Mirza arasında fiili bir mücadelenin başladığını yazmaktadırlar (Seyyid Mehmed Rıza 2016: 196-198; Novoselyskiy 2011: 266-268). İnayet Giray Han hakkında malumat içeren diğer kaynaklarda ise hanın Kefe'yi ele geçirdiğine dair hiç bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak olayların meydana geliş sıralamasını doğru tespit etmemizi ve Kefe'nin han tarafından alındıktan sonra Bucak bölgesinde bulunan Kantemir Mirza üzerine saldırıldığına yönelik bir olay örgüsünün olduğunu anlıyoruz. Kesin tarihi bilinmemekle beraber 1635 yılında yazıldığı düşünülen Kantemir Mirza'nın İstanbul'a gönderdiği bir mektubunda Kırım'da cereyan eden gelişmelerden bahsedilmekte ve hanın Kazaklarla birlikte bazı entrikalar

³ Târih-i Naîmâ'ya göre Kefe'nin İnayet Giray Han'ın eline geçmesinden sonra Kantemir'in kardeşlerinden Selmanşah Mirza, Urak Mirza ve bazı diğer mirzalar hana mecburi olarak itaatlerini bildirmiş ve affedilmişlerdi. Lakin han tarafından bir şart ileri sürülmüştü: Bahsi geçen mirzalar kandilerine bağlı tüm Nogay kabilelerini hana itaat etmiş vaziyette Kırım'a nakledecek ve bu kabileler hanın boyunduruğundan çıkmayacaklardı. Mirzalar ant içerek bu anlaşmayı kabul etmişlerdir (Naîmâ Mustafa Efendi 2007: 845).

çevirerek padişahın topraklarını işgal etmek istediği yazılmaktadır. Muhtemelen Kantemir Mirza'nın bahsettiği topraklardan kasıt Kefe olmalıdır. Bu mektuptan da anlaşıldığı gibi hanın Kefe'yi aldığı sıralarda Kantemir Mirza'nın Bucak havalisindeki topraklarında bulunduğu hususu oldukça açıktır (Bennigsen vd. 1978: 150-155).

İneyet Giray Han Kefe'nin kuşatılması hadisesinden sonra muhtemelen kendisi için büyük bir tehlike oluşturan Kantemir Mirza ve ona bağlı Nogayları bertaraf etmek için harekete geçti. Osmanlı kronikleri ve onları referans alan Smirnov'un eserinde Lehistan kralından Osmanlı padişahına gönderilen bir mektupta Kantemir Mirza'nın Lehistan ve Osmanlı arasında yapılan muahedeye mugayir hareket ederek Lehistan topraklarına saldırdığı yazılmakta ve bu mektubun içeriğinden haberdar olan Kalgay Hüsam Giray'ın bunun üzerine hana eğer biz sefere gidersek Lehler gelip Kırım'ı işgal ederler diyerek onu Kantemir Mirza 'ya karşı kışkırtıp harekete geçirdiği şeklinde malumat bulunmaktadır. Verilen bu bilgiler doğrultusunda bir kışkırtmadan söz etmek mümkündür. Lakin İneyet Giray Han'ın Kantemir Mirza üzerine saldırmasının başka sebepleri de vardır. Bunlardan ilki yukarıda değindiğimiz gibi Kantemir Mirza'nın Osmanlı Devleti'nin desteğiyle gücünün zirvesine çıkıp Kırım hanlarına baskı uygulamaya başlaması ve onlara tâbi olmayı reddetmesidir. İran Seferi'ne katılacak olan hanın maiyyetine girmeyip Akkerman'a dönmüş olması bunun kanıtıdır. İkinci olarak, hanlığın kuruluş sürecinden başlamak üzere Kırım'ın en güçlü kabilesi olan Şirin kabile beyleri Kantemir Mirza'nın artan nüfuzundan ve baskılarından büyük rahatsızlık duymuşlardır. Hem Kırım'da hem de Osmanlı Devleti nezdinde etkinliklerini devam ettirmek amacıyla Şirin kabilesinin İneyet Giray Han'a Kantemir Mirza'nın bertaraf edilmesinde kati surette destek çıkacakları ortadadır. Kırım kabileleri arasında en güçlüsü diyebileceğimiz bu kabilenin destekleri ve teşvikleri pekâlâ İneyet Giray Han'ı Kantemir Mirza'yı ve kabilesini saf dışı bırakmaya yönlendirmiş olabilir. Dolayısıyla bu ihtimali de göz ardı etmemek gerekir (Kâtip Çelebi 2016: 779; Naîmâ Mustafa Efendi 207: 843-844; Smirnov 2016: 318-319). Bütün bu sebeplerden dolayı iki taraf arasında bir savaşın çıkması kaçınılmazdı.

İneyet Giray Han toplamış olduğu kuvvetleriyle Bucak bölgesine doğru harekete geçmeye başladı. Bunu haber alan Kantemir Mirza İstanbul'a gönderdiği mektubunda hanın kendisine karşı saldırıya geçtiğini bildirerek ona karşı savaşmak için padişahın iznini talep etmekteydi. Onun bu isteğinin reddedilerek İstanbul'a çağrılması üzerine aile efradını ve mallarını Kili Kale'sine bırakarak oradan İstanbul'a gitmiştir.⁴ Hanın emrindeki askerlerle

⁴ Novoselyskiy'e göre İneyet Giray Han Ocak 1637'de 600 Zaporog Kazağı ve kendilerine tabi olmuş Nogaylardan oluşan 150 bin kişilik bir kuvvetle Or Kapı'dan hareket etmiştir. Nisan/Mayıs 1637'de 20 bin kişiden oluşan Kantemir Mirza ordusu ile hanın ordusu ilk kez karşılaşmış fakat sayı üstünlüğü karşısında tutunamayan Kantemir Mirza yanına ailesini alarak İstanbul'a kaçmıştır (Novoselyskiy 2011: 267). Novoselyskiy dışında ne Kırım ne de Osmanlı tarihlerinin hiçbirinde İneyet Giray Han ile Kantemir Mirza'nın karşılaştığına dair bir

birlikte Akkerman'a gelmesi üzerine Kantemir Mirza'nın kardeşleri Selman-şah Mirza, Urak Mirza ve diğer Mansuroğlu mirzaları bir araya gelerek yaptıkları istişareler sonucunda teslim olup ondan affedilmeyi dilemişlerdir. Her ne kadar bu istekleri olumlu karşılanmış olsa da Kırım kuvvetleri tarafından onlara ait vilayetler ve köyler tahrip edilerek malları yağmalanmıştır. Akkerman'ın yerle bir edildiği sırada Kantemir Mirza'ya tâbi çok sayıda kimse öldürülmüş, geri kalanlar ise Kırım'a götürülmek üzere yerlerinden edilmişlerdir. Ardından Kili Kalesi önüne gelen Kırım askerleri Kantemir Mirza'nın güvende tutmak niyetiyle buraya bıraktığı ailesini ve mallarını kale ahalisinden talep etmişlerdir. Karşı koyamayacaklarını anlayan halk onların isteklerini yerine getirmek zorunda kalmıştır (Kâtip Çelebi 2016: 779-780; Naîmâ Mustafa Efendi 2007: 844-845; Seyyid Mehmed Rıza 2016: 197; Halim Giray 2013: 58).

Bucak havalisinde şimdilik istediğini elde eden İnyet Giray Han İstanbul'a çağırılan Kantemir Mirza'nın kendisine iade edilmesi için Osmanlı Şeyhülislamı olan Yahya Efendi'ye bir mektup yollamıştır. Gönderilen mektubun içeriği şöyledir:

"Ba'de'l-alkâb; Bundan akdem Cânıbek Girây Hân'ın mûcib-i 'azli yoğiken Mehemed Girây ve tekrâr Cânıbek Girây nasbından ne kadar ceng olup, iki vezîr düşüp 'ırz-ı saltanata ne mertebe şeyn geldiği ma'lûmunuzdur. Kantemür, Cânıbek Girây tarafın tutup Mehemed Girây zevâline bâ'is oldu. Ve Şâhîn Girây, ayağı ile varup mahbûs u menkûb oldu. Gerçi Pâdişâh hazretleri bize Kırım hânlığı virdiler ammâ, birkaç günden sonra ashâb-ı garaz sözü ile 'azl eylemesi mukarrerdir. Bu kadar yıl çekilen âlâm u şedâ'id birkaç gün içündür. Ol ecilden Kantemür Hân'ın fesâdına tahammül olunmayup, cibilliyetimizde merkûz olan vukûd-ı celâdeti ızhâr ve mezbûrun diyârın ve karyelerini târ ü mâr eyleyüp leşker-i Tatar ayağı altında pâ-y-mâl itdirdik. 'Avretin ve oğlanın esîr itmekle kendi dahi cezâsın buldu. Kaçup Âsitâne'ye vardıkda ol kapuyu penâh idindiği ma'lûmumuzdur. Kantemür bizim re'âyâmızdır. Anı sa'âdetlü Pâdişâh'dan isterim ki bu cânibe irsâl ide. Ve Kantemür'ün karındaşı Salmış (Selmân Şâh) ve Orak Mîrzâ ve Nogay ki, yedi sekiz binden ziyâde, hıdmetimiz kabûl eylemişlerdir. Eger Pâdişâh Kantemür'ü bize virmezse Tuna'dan geçüp bi'z-zât İstanbul'a karîb varup Kantemür didikleri münâfıkı isterim. 'Kantemür'e Özi ve Silistire Eyâleti virilüp bizim beylerimizden olmuşdur' dirlerse bu söz bâ'is-i fitnedir. Şimdi, bizim yüzümüzü gülüp, hâb-ı hargûş virüp, hıl'at ve evâmîr ile, 'Kemâ-kân hânsız' demekle, biz dahi sizin dürûğ-ı bî-fürûğunuza aldanup dönüp gidevüz ve üzerimizde olan Tatar 'askerini dağıdavuz, birkaç günden sonra yine birini hân idüp gönderesiz, bu olur değildir. Biz 'askeri dağıtmazız ve dağıtmağa kavî rehin isteriz. Yeniçeri Ocağı'ndan ve gayriden istemeziz. 'Ulemâ zümresinden göndermek gereksiz. Ve illâ Kantemür'ün talebi için ol diyâra varmak katımızda emr-i sehldir. Sonra bildirmedik dimeyesiz. Cenâbınız hallâlül'l-müşkilâtsiz. Ma'kûl olanı

kayıt yoktur. Bütün kaynaklar hanın Kırım'dan hareket ettiğini haber alan Kantemir Mirza'nın ailesini ve mallarını Kili Kalesi'ne bırakarak İstanbul'a gittiği şeklindedir.

idesiz ve's-selâm." (Kâtib Çelebi 2016: 780-781; Naîmâ Mustafa Efendi 2007: 845-846).

Mektubun içeriğinden de anlaşıldığı gibi han Kantemir Mirza'yı kendi tebaası olarak görmekte ve işlemiş olduğu kusurları saymaktadır. Bununla birlikte onun memleketinin yerle bir edildiği ve başta kardeşleri olmak üzere yedi sekiz bin civarında Nogayın hana tâbi olduğu belirtilmektedir. Mektubun en can alıcı kısımları ise Kantemir Mirza'nın çeşitli vazifeler verilerek padişahın himayesi altına alınmasının hanı oldukça rahatsız etmiş olması ve iade talebinin yerine getirilmemesi halinde hanın kuvvetleriyle birlikte İstanbul'a kadar gidip onu zorla ele geçireceğini söylemiş olmasıdır.

Hanın göndermiş olduğu mektubuna karşılık olarak İstanbul'dan cevap yazılmıştır. Ancak kaynakların hiçbirinde İstanbul'dan hana gönderilen bu mektubun içeriğine dair bilgi bulunmamaktadır. Bu sıralarda İnalet Giray Han'ın azledildiğine ve İstanbul'dan yeni bir hanın gönderildiğine dair Kırmıllılar arasında bir şayia ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine İnalet Giray Han atanana yeni hanın karadan gelme ihtimaline karşılık Kalgay Hüsam Giray ve Nureddin Saadet Giray'ı kendilerine tabi olan Nogaylar ile Özi Nehri dolaylarında bırakmıştı. Kendisi de yeni hanın deniz yoluyla Kırım'a girebileceği ihtimalini hesaplayarak geri dönmüştü. Arkada kalan kalgay ve nureddin sultanlar emin bir şekilde rahat hareket ederek onlarla birlikte olan Kantemir Mirza'nın kardeşleri Selmaşah Mirza, Urak Mirza ve diğer Nogay mirzalarından kendilerine karşı bir tehlike gelebileceğini düşünmüyorlardı. Fakat uygun zamanı bekleyen Kantemir Mirza'nın kardeşleri diğer Nogay mirzaları ile birlikte bir gece baskını düzenleyerek 1637 yılının Nisan ayında Kalgay Hüsam Giray ve Nureddin Saadet Giray'ı öldürerek Kırım kuvvetlerine çok ağır bir darbe vurmuşlardı. Sonrasında Selmaşah Mirza ve Urak Mirza kendilerine bağlı olan askerlerle Özi Boğazı'na geri dönerek vuku bulan bu gelişmeyi İstanbul'a bildirmişlerdi (Naîmâ Mustafa Efendi 2007: 846; Kâtib Çelebi 2016: 781; Seyyid Mehmed Rıza 2016: 197-198; Karaçelebizade Abdulaziz Efendi 1832: 593).⁵

Kalgay Hüsam Giray ve Nureddin Saadet Giray'ın öldürülmesi haberinin Kırım'a ulaşması üzerine Nogayların saldırısından çekinen Kırmıllılarda bir korku ve panik havası oluşmuştu. Ayrıca yeni bir hanın atanma ihtimaline karşılık İnalet Giray Han ve Kırım'ın ileri gelenlerinin tedbir almalarına zaman kalmadan 4 Haziran 1637 tarihinde han azledilmiş ve yerine Selamet Giray Han'ın oğullarından Bahadır Giray han tayin edilerek deniz yoluyla Kırım'a vasil olmuştur. Herhangi bir güçlkle karşılaşmadan hanlık tahtını devralan yeni han selefine karşı saldırgan bir tavır içerisine girmemiştir. Azledilen İnalet Giray gidecek başka yeri olmadığı için padişahın affına

⁵ Novoselyskiy Kalgay Hüsam Giray'ın mağrur bir şekilde hareket ederek emrindeki Nogayları ve Zaporog Kazaklarını gönderdiği için yanında az bir kuvvetin kaldığını, bunu fırsat bilen Kantemir Mirza'nın kardeşleri ve diğer mirzalar bin kişilik bir kuvvetle Özi Nehri'ni geçmek isteyen kalgay ve nureddine saldırarak öldürdüğünü söylemektedir (Novoselyskiy 2011: 267-268).

mazhar olmak niyetiyle deniz yoluyla İstanbul'a geçmiştir. 2 Temmuz 1637 tarihinde IV. Murat'ın huzuruna çıkarılan İnyet Giray ve Kantemir Mirza meydana gelen hadiselerden dolayı kendilerini savunarak suçu birbirlerine atmışlardır. Bunun üzerine huzurunda bulunan İnyet Giray'a padişahın şöyle dediği zikredilmektedir:

"Baka İnyet Giray! Biz sana kemlik etmedik tac u taht ve devlet ü eyâlet verdik mukâbelesinde isyânla küfrân-ı ni'met edip Memâlik-i Mahrûsa'mdan Kefe şehrini ve Kili Kal'ası'nı muhâsara ve tahrîb eyledin. İhsân u inâyetin mükâfâtı tuğyân u isâ'et midir? Benim kılıcımdan korkmadın ise Cenâb-ı Hakk'ın kahr u intikâmından niçin havf etmedin. Senin gibi hakk-ı ni'met bilmez gaddârın i'dâmında dîn ü devlete nef'-i tâm vardır".

Bu hitaptan hemen sonra padişah tarafından bostancılara işaret edilerek İnyet Giray hemen oracıkta boğdurulmuş ve cenaze işlemlerinin tamamlanması üzerine devlet erkânının eşliğinde Beşiktaş civarında vaki Yahya Efendi Türbesi haziresinde defnedilmiştir (Naîmâ Mustafa Efendi 2007: 855-856; Kâtib Çelebi 2016: 784; Seyyid Mehmed Rıza 2016: 198; Halim Giray 2013: 58, Novoselyskiy 2011: 268).⁶ Böylece ilk kez bir Kırım hanı Osmanlı sarayında padişahın huzurunda suçlu kabul edilerek katledilmiştir. Mamafih Osmanlı Devleti'nin desteğini arkasına alarak Kırım hanlarına karşı saldırgan bir tutum içerisine giren Kantemir Mirza, katline sebep olduğu İnyet Giray ile aynı akıbete maruz kalarak 6 Temmuz 1637 tarihinde öldürülmüştür (Seyyid Mehmed Rıza 2016: 199-200; Naîmâ Mustafa Efendi 2007: 856-857).

İnyet Giray Han'ın daha önce de Osmanlı padişahının onaylamadığı faaliyetler içerisine girdiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen başına geleceklere idrakinde olan han bundan dolayı padişahın afvına mazhar olmak istemiştir. IV. Murat'ın bir hatt-ı hümayununda hanın işlemiş olduğu kabahatlerden dolayı özrünü beyan etmesi üzerine kendisinin ikaz edilerek afvedildiği anlaşılmaktadır. Hanın özür mektubuna mukabil padişahın gönderdiği hatt-ı hümayunu şöyledir:

"Perverde-i ni'metimiz ve mazhar-ı inâyetimiz İnyet Giray Hân'a selâmet selâmet-resân-ı hâkânî iblâğından sonra, i'lâm olunur ki: Mukaddemâ Canbeg Giray Hân'ın ba'zı müsâmaha niyeti sebebiyle def' olunup, Kırım tahtını sana inâyet ve erzânî eyledik ki, eyyâm-ı devletimizde dîn ü devlete lâyük nice hizmetler zuhûra gelmesin fehîm iderken, aksi vâki' olup, nâ-hemvâr evzâ'nın zuhûr idi. Fi'l-cümle geçenden geçüp anı dahi merhamet-i aliyye-i şâhânemizden afv eyledik ve özrün makbûl-i hümayûnumuz oldu. Cenâb-ı

⁶ İnyet Giray Han'ın defnedildiği yer hakkında kaynaklarda farklılıklar söz konusudur. Gölün-ü Hanan'da Beşiktaş yakınlarında Yahya Efendi Türbesi haziresinde defnedildiği, Naîmâ'da ve Fezleke'de yer belirtmemle birlikte iskeleye götürüp defnettiklerini söylemeleri Beşiktaş'ta bulunan Yahya Efendi Türbesi'ndeki hazireye gömüldüğüne işaret etmektedir. Es-Seb'ü's-Seyyâr'da ise Ebu Eyyüp Ensârî civarında defnedildiği söylenmektedir (Halim Giray 2013: 58; Naîmâ Mustafa Efendi 2007: 856; Kâtib Çelebi 2016: 784; Seyyid Mehmed Rıza 2016: 198). Umdet al-Tevârih'te İnyet Giray'ın azli Mayıs/Haziran 1638, öldürüldüğü tarih ise 21 Haziran 1638 olarak verilmektedir (Abdulgaffar Kırımî 2014: 142).

celâlet-me'âbım tarafından hânlığı, üzerine mukarrer ve ibkâ eyledim. İmdi göreyim seni, nân ü ni'metimiz hakkını gözedüp, Âsitâne-i sa'âdetimize âbâ vü ecdâdın idegeldikleri hizmetde ez'âf-ı muzâ'af hayır-hâhlık hizmetler idüp, du'âmıza mazhar olup, dünyâda ve ukbâda eyülükler bulasın" (Bayır, 2014: 196).

Es-Seb'ü's-Seyyâr'da İnalet Giray'ın iki sene üç ay süreyle Kırım tahtında hüküm sürdükten sonra kırk dört yaşındayken öldürüldüğü yazılıdır. Umdet al-Ahbâr'da ise saltanat süresi aynı olmakla birlikte onun kırk yaşındayken öldürüldüğü ifade edilmiştir (Seyyid Mehmed Rıza 2016: 198; Abdulgaffar Kırımî 2014: 58). İnalet Giray'ın 1635 yılının Ekim ayında Rus Çarı Mihail Feodoroviç'e gönderdiği namelerinden birinde anlaşıldığı kadarıyla onun Şahin Giray Sultan adında bir oğlu, Ayşe Sultan, Gülüm Sultan ve Ferah Sultan adında üç kızı olduğunu öğreniyoruz (Velyaminov-Zernov 2009: 134).

İnalet Giray Han Kırım tahtında hüküm sürdüğü süre zarfında dış ilişkilerinde Rusya ve Lehistan'a karşı barışçıl bir politika izlemiştir. Kırımlıların gelir kaynağı arasında Rusya ve Lehistan'dan alınan vergiler, hediyeler ve onların arazilerine yapılan yağma akınlarından elde edilenler önemli bir yekûn tutmaktadır. Özellikle de yapılan bu akınlarda Rusya ve Lehistan'dan ganimet olarak elde edilen mallar ve esirler Kırımlıların vazgeçemeyecekleri bir şeydi. Lakin İnalet Giray Han saltanatı boyunca Osmanlı Devleti ve Kantemir Mirza ile olan mücadelesinden dolayı başka cephelerde mücadele etmemek amacıyla Rusya ve Lehistan ile barışçıl ilişkiler kurmuş ve hatta tesis edilen ilişkilerin bozulmaması için onların arazilerine yağma akınları düzenlemekten uzak durmuştur. Novoselyskiy, 1636 Nisan'ında Kırım'ın bey ve mirzalarının İnalet Giray Han'ı Moskova çarı ve Lehistan kralı ile barış yapmaya zorladıklarını, 29 Temmuz 1636'da han ve kalgayın Damat Arslan Mirza liderliğinde Moskova topraklarına bir akın düzenlemeyi kararlaştırmalarına rağmen onların buna engel olduklarını söylemektedir (Novoselyskiy 2011: 269). Bu durum Kırım'da ortak bir aklın ürünü olarak girişilen mücadeleler nedeniyle Rusya ve Lehistan'a karşı barış içerisinde yaşanılmasının mezkûr hanın saltanat döneminde gerekli olduğunu göstermektedir.

İnalet Giray Han ve Kalgay Hüsam Giray'ın Rus Çarı Mihail Feodoroviç ile birçok kez yazışmaları olmuştur. Rus çarına gönderilen namelerde iki tarafın birbirleriyle dost olduğu, Çar'dan gelecek vergilerin ve hediyelerin eksiksiz ve arttırılarak gönderilmesi, çarın denetiminde olan Don Kazaklarının Karadeniz kıyılarında bulunan Osmanlı Devleti topraklarına saldırılarının engellenmesi ve ayrıca Kazakların Kırım'ın sahil kesimlerine saldırmasının önüne geçilmesi gibi mevzular konu edinmiştir. Mamafih, namelelerin birinde geçmişten gelen kanun gereği Rus çarlarının Osmanlı padişahına veya İstanbul'a gönderecekleri elçilerinin Kırım'a gelerek hanın iznini aldıktan sonra o yöne teveccüh etmeleri gerektiği söylenmiştir. Bu durum muhtemelen Çar Mihail Feodoroviç'in Kırım Hanı İnalet Giray'ı devreden çıkararak doğrudan padişah ile görüşmüş ya da görüşmeye meyletmiş olabile-

çeğini göstermektedir (Velyaminov-Zernov 2009: 120-155; Kurat 1992: 221-222; Smirnov 2016: 322-323; Novoselyskiy 2011: 269-270).

İnayet Giray Han devrinde Kırım Hanlığı ile Lehistan arasındaki münasebetlere baktığımızda ise kaynaklarda çok fazla bilgi bulamıyoruz. Sadece 27 Haziran-6 Temmuz 1635 tarihinde Lehistan kralına gönderilmek üzere han tarafından Bahçesaray'da yazdırılan bir ahitname mevcuttur. Bu belgeyi götürmekle mükellef olan Gazi Ağa liderliğindeki elçilik heyeti Ekim 1635'te Lehistan'ın başkenti Varşova'da Leh Kralı IV. Vladislav tarafından kabul edilmiştir. Belgenin içeriğine baktığımızda Moldova, Eflak, Akkerman ve Kili tarafında bulunan Osmanlı mülküne Lehistan'ın kontrolünde bulunan Kazakların saldırılarının engellenmesi, Kazakların Dinyeper Nehri boyundan alıkonulması ve sürülmesi, adet olduğu üzere hana, aile efradına, Karaçi beylerine, önde gelen ağalarına hediyelerin ödenmesi gibi bahisler yazılmıştır. Bununla birlikte eğer kral yükümlülüklerini yerine getirmez ise Tatar, Nogay, Çerkez, Kabardin, Kumuk ve diğerlerinden müteşekkil yüz bin kişilik büyük bir ordu ile yaz veya kış fark etmeksizin kralın topraklarına saldırarak yakılıp yıkılacak ve halkla birlikte soyluların da ele geçirilerek götürüleceklerini ifade eden uyarı mahiyetinde bilgilerde eklenmiştir. Hanın ahitnamesini getiren elçilik heyeti vazifesini icra ettikten sonra Kırım'a geri dönmüştür (Kolodziejczyk 2011: 146-147, 905-911). Buna mukabil Lehistan Kralı IV. Vladislav tarafından hana bir heyetin veya ahitnamenin gönderildiğine dair ise kayıt bulunmamaktadır. Bunun dışında İnayet Giray Han'ın saltanatında Kırım Hanlığı ile Lehistan arasındaki münasebetlere ilişkin malumat olmadığını belirterek bu dönemin iki taraf arasında sükûnetle geçtiğini söylemek mümkündür.

Sonuç

Kırım hanlarının Cengiz Han neslinden gelmeleri hasebiyle Kırım Hanlığını yönetmeleri hususunda asla bir meşruiyet tartışması söz konusu olmamıştır. Fakat öncüllerinden aldıkları devlet geleneğinin bir tezahürü olan ırsî kabile beylerinin etkin siyaset gütmeleri Kırım hanlarının kaderine tesir eden önemli bir mevzudur. Hanlığın kuruluşunda mühim roller üstlenen bu kabileler Rusların Kırım Hanlığı'nı ilgasına kadar geçen zaman diliminde güçlü pozisyonlarını muhafaza etmeyi başarmışlardır. Hanların tahta oturmaları veya azledilmelerinde kabile aristokrasisinin etkisi şüphesiz onların icra ettikleri faaliyetlerinde ve davranış biçimlerinde yönlendirici olmuştur. Ancak unutulmaması gereken husus Kırım Hanlığı'nın hakimiyet sahasında bulunan bütün kabilelerin ve beylerinin hanlara tâbi olmaları gerekliliğiydi. Bu durumun hilafına hareket eden Nogayların Mansuroğlu kabilesi beyi Kantemir Mirza, herhangi bir Kırım hanının boyunduruğuna girmekten imtina ederek hanlar üzerinde aşırı baskı unsuru oluşturmaktaydı. Nihayetinde bu düşünce kaçınılmaz olarak İnayet Giray Han ile Kantemir Mirza arasında bir mücadelenin başlamasına yol açmış ve yine kaderin bir cilvesi olarak ikisinin de idamıyla son bulan bir süreç yaşanmıştır.

Kırım Hanlığı'nın Doğu Avrupa'da belki de daha geniş bir coğrafyada hüküm sürmesinin önündeki engellerden bir tanesi ırsî kabile beylerinin aşırı nüfuzlarından dolayı hanları tahakküm altında tutmalarıdır. Dięeri ise 1475 yılında Kırım'ın sahil kesimini ele geçirdikten sonra hanların Osmanlı padişahlarının himayesine girmeleriyle birlikte yaşanan süreçtir. Bu zamandan itibaren Kırım'da bağımsız politikalar sürdürmeye çalışan güçlü hanların bir vesile ile Osmanlı padişahları tarafından bertaraf edildiğini görüyoruz. Padişahların kendi politikalarına uygun olarak kendilerine rakip olabilecek güçlü ve bağımsız bir Kırım Hanlığı'nı kabul etmeleri mümkün değildi. Bu nedenle de Kırım hanları içerisinde uyguladıkları politikaları ile güçlenip sivrilenlerin azledildikleri, sürgün edildikleri veya öldürüldüklerine dair çokça emsal bulunmaktadır. Bu tür bir siyasetin uygulandığının en bariz örneğini İnalet Giray'ın karşılaştığı muameleden anlıyoruz. Padişahların Kırım hanları üzerinde bu denli baskı oluşturmaları Kırım Hanlığı'nın giderek güçsüzleşmesine neden olduğu gibi Rus Devleti'nin hanlığın baskılarından kurtularak Altın Orda Devleti'nin en güçlü mirasçısı olan bu hanlığı ortadan kaldırmasına da yol açan önemli bir etken olmuştur. Bununla birlikte Rus yayılmacılığının önüne set çekmiş olan Kırım Hanlığı'nın Osmanlı padişahlarının uyguladıkları siyasetleri neticesinde zayıflamış olması bir yandan da ciddi bir Osmanlı Rus rekabetini doğurmuş ve bundan zararlı çıkan taraf ise Osmanlı Devleti olmuştur.

KAYNAKÇA

- ABDULGAFFAR Kırımî (2014), *Umdet al-Ahbâr*, Haz. Derya Derin Paşaoğlu, Kazan.
- BAŞER, Alper (2010), *Bucak Tatarları (1550-1700)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar.
- BAŞER, Alper (2015), "Kırım Hanlığı Tarihinde Mangıt Kabilesi", *Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım*, Edt. Yücel Öztürk, İstanbul, 75-98.
- BAYIR, Önder (2014), *Sultan Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayûnları*, İstanbul.
- BAYSUN, M. Cavid (2001), "Murad IV", *MİA*, C. VIII, Eskişehir, 625-647.
- BENNIGSEN, Alexandre-BORATAV, Pertev Naili-DESAIVE, Dilek-QUELQUEJAY-Cahantal, Lemerrier (1978), *Le Khanat de Crimée*, Paris.
- HALİM Giray (2013), *Gülbün-ü Hânân*, Haz. Alper Başer-Alper Günaydın, İstanbul.
- HAMMER-Purgstall, Joseph von (2012), *Kırım Hanlığı*, Çev. Seyfi Say, İstanbul.
- HOWORTH, Henry H. (1880), *History of the Mongols from The 9th To the 19th Century*, Part II, Londra.
- İNALCIK, Halil (1983), "Han ve Kabile Aristokrasisi: I. Sahib Giray Döneminde Kırım Hanlığı", *Emel*, S. 135, İstanbul, 51-73.
- İNALCIK, Halil (2001), "Kırım", *MİA*, C. VI, Eskişehir, 746-756.

- KARAÇELEBİZÂDE Abdülaziz Efendi (1832), *Ravzatü'l-Ebrâr*, Bulak.
- KÂTİB Çelebi (2016), *Fezleke*, Haz. Zeynep Aycibin, C. II, İstanbul.
- KOLODZIEJCZYK, Dariusz (2011), *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania*, Brill-Leiden-Boston.
- KURAT, Akdes Nimet (1992), *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara.
- MUSTAFA Nuri Paşa, (2014), *Netâyicü'l-Vukû'ât I-IV*, Haz. Yılmaz Kurt, Ankara.
- NAÎMÂ Mustafa Efendi (2007), *Târih-i Na'îmâ*, Haz. Mehmet İpşirli, C. II, Ankara.
- NOVOSELYSKİY, A. A. (2011), *XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi*, Çev. Kemal Ortaylı, Haz. Erhan Afyoncu-İlyas Kamalov, Ankara.
- ÖZTÜRK, Yücel (2013), "Kırım Hanlığı", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Edt. Osman Karatay-Serkan Acar, İstanbul, 625-683.
- SEYYİD Mehmed Rıza (2016), *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fî Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar*, Haz. Yavuz Söylemez, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir.
- SMİRNOV, V. D. (2016), *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, Çev. Ahsen Batur, İstanbul.
- ÜREKLİ, Muzaffer (1989), *Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi*, Ankara.
- VELYAMİNOV-Zernov, V. V. (2009), *Kırım Yurtına ve Ol Tarafırlara Dair Bolgan Yarlıklar ve Hatlar*, Haz. Melek Özyetkin-İlyas Kamalov, Ankara.